

ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ ANTEBELICĂ DESPRE ROMÂNII TIMOCENI

Cercetător științific **Ștefan VÂLCU**
Institutul de Studii Sud-Est Europene, Academia Română

L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE D'ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES CONCERNANT LES ROUMAIN DE TIMOC

RÉSUMÉ

Le manque d'informations concernant les Roumains de la région serbo-bulgare de Timok a été un des traits caractéristiques de la jeune historiographie roumaine. Cette lacune a été complétée aux premières années du XXe siècle à la suite des recherches déroulées sur terrain notamment par le grand savant George Vâlsan, mais aussi par G. Giuglea et L.T. Boga. Les conclusions de leurs démarches ont révélé une idée fondamentale pour l'histoire nationale: la communauté roumaine de Timok fait partie, du point de vue linguistique et ethnographique, de la grande famille des roumains nord-danubiens. Les travaux de plusieurs historiens, tels que George Murnu et Silviu Dragomir, ont apporté, dans la période d'entre les deux guerres mondiales, une contribution majeure à une meilleure connaissance du passé historique de ce segment du peuple roumain.

Chestiunea timoceană a intrat relativ târziu în atenția opiniei publice românești și a istoriografiei naționale¹, cu toate că mențiuni despre românii timoceni pot fi întâlnite pe plan științific european încă din secolul al XVII-lea; la 1695, contele Luigi Ferdinando Marsilli, cunoscut geograf și cartograf, călătorind pe Dunăre de la Cazane până la Rusciuk (Ruse) îi pomenește astfel: „I (Valachi) danubii ripas accalere incipiunt, quae fiunt a ramis montis aemi et carpati”². Pe harta sa, reproducă

---

¹ După instaurarea regimului comunist în România, chestiunea românilor din Valea Timocului a fost ignorată total în mod voit, presupunându-se că oficializarea acesteia ar fi dus la perturbarea relațiilor cu Iugoslavia și Bulgaria. Au fost permise doar trimiterile la existența comunității românești din Banatul Sârbesc, în contextul studierii consecințelor tratatelor de pace care au urmat Primului Război Mondial. După anul 1989 însă, a văzut lumina tiparului o seamă de contribuții științifice care au abordat atât aspectul istoric cât și pe cel lingvistic, legate de existența românilor din Valea Timocului.

² A.F. Marsilli (Marsigli), *Danubius Panonico-Mysicus*, Haga, 1726, tom I, p. 27. Acest pasaj celebru privind existența românilor timoceni a fost reprodus de George Vâlsan în articolul *Românii din Bulgaria și Serbia (așezare, vechime, număr, fizonomie, stare economică și socială)* din culegerea *Românii din Timoc*, îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, București, tipografia „Bucovina”, I.E. Toroșiu, 1943, vol. 3, p. 59. Despre contele Marsilli, vezi Andrei Pippidi, *Cunoașterea sud-estului european ca știință: opera inedită a lui L.F. Marsilli*, în „Sud-estul și contextul european”. Buletin II, 1994, p. 13-20.

în lucrarea Danubius Panonico-Mysicus, Marsilli însemnase mai multe denumiri de localități având o rezonanță evident românească precum Palancutza și Banul. Primele informații și date mai precise le aflăm însă de la geograful maghiar Szabo Josef care, în anul 1875, a întreprins, la solicitarea Academiei de Științe de la Budapesta, cercetări în localitățile situate pe malul drept al Dunării. Concluziile sale, expuse în studiul *Utazási Segyzetek Szerbiarol-Etnographiai és Földrajzi Tekintetben (Note de călătorie în Serbia din punct de vedere geografic și etnografic)*, apărut în Buletinul Societății geografice maghiare din 26 martie 1875, sună astfel: Valahii locuiesc în părțile orientale ale Serbiei în mase compacte, fiind mai numeroși decât sârbii; localitățile populate în principal de români sunt Požarevac, Negotin, Zaječar și Kladova. „În trecerea mea pe aici am întâlnit numai Valahime, sate întregi în care numai preotul și cârciumarul erau sârbi. Acestea sunt districtele (județele) care se învecinează cu Țara Românească ...”, nota geograful maghiar, pentru a conchide: „Valahii au locuit aceste ținuturi încă înainte de așezarea sârbilor. Numărul lor este actualmente de vreo 175.000”³. Aceste informații sunt reluate și amplificate de către savantul german G. Weigand, care la 1900 a tipărit la Leipzig studiul *Die Rumänische Dialekte*⁴, rezultat al unor cercetări minuțioase întreprinse pe teren, în ținuturile sârbești și bulgărești locuite de români; lucrarea lui Weigand a reprezentat cea mai cuprinzătoare referire la românii timoceni din pragul secolului al XX-lea, conținând și enumerarea localităților cu populație românească din districtele bulgărești Vidin (cu subdiviziunile administrative Kula și Lom), Vraca și Plevna, vizitate personal de profesorul german. Tot Weigand afirma într-un alt studiu despre românii din nord-estul Serbiei: „Populația din Craina este românească. Această regiune, nu numai că este deocamdată la adăpost de slavizare, dar chiar se constată o întărire considerabilă a elementului românesc, aceasta în general prin creștere naturală, dar și prin deplina asimilare a elementelor slave din Craina, excepție făcând Negotin și satele sârbești din preajma sa”⁵.

Către finele secolului al XIX-lea au mai scris despre românii timoceni și alți autori proveniți din centrul și vestul Europei, în majoritatea lor geografi, între care amintim pe englezii Mackenzie Muir și A.P. Irby care în lucrarea *Map of the South Slavonic Countries*, Londra, 1867, atestau existența în țările sud-slave de la sud de Dunăre a unei numeroase comunități românești, pe francezul Guillaume Lejean care, în a sa *Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et des états vassaux autonomes*, mergea mai departe afirmând continuitatea indiscutabilă a elementului românesc din dreapta Dunării și exemplificând cu cazul concret al românilor din Timoc cu extensie

---

³ *Ibidem*, p. 46-47

⁴ G. Weigand, *Die Rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbien und Bulgarien. Reisebericht durch Rumänische Spracheleite in Servien und Bulgarien* (Dialectele românești ale Valachiei Mici, Serbiei și Bulgariei) în „Serbenter Jahresbericht des Institut für Rumanisches Sprache”, Leipzig, 1900; studiul a fost reprodus în culegerea *Românii din Timoc*, vol. I, p. 77-91, respectiv vol. II, p. 34-51.

⁵ G. Weigand, *Die Rumänen in Serbien (Românii din Serbia)*, Globus, 1900, vol. VII, p. 265-266, 269. Completări la cercetările lui Weigand sub raport etnografic aflăm la Frantz Kanitz, *Das Königreich Serbien* (Regatul Serbiei), Leipzig, 1904.

până în zona Vidinului; aceeași idee a continuității românești pe aceste meleaguri apărea și la cercetătorul austriac H. Kiepert, reprodusă fiind în lucrarea sa *Volker und sprachen Karte von Osterreich und die unter Donauländern*, Viena, 1869. Insistența cu care acești autori pomeneau despre existența și continuitatea unui puternic segment etnic românesc în teritoriile sud-slave din imediata apropiere a Dunării arată că aceste opinii căpătaseră un contur precis în mediile științifice central-europene. Faptul a ieșit în chip hotărâtor în evidență prin scrierile savantului Constantin Jireček, nume de referință în domeniul romanității balcanice, autor între altele al lucrării *Die Wlăchen und Maurowlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Praga, 1879; în *Geschichte der Serben*, Gotha, 1912, Jireček precizează: „Valahii nu lipsesc din niciun document mănăstiresc din secolele XII-XIV în Serbia, Bosnia și Herțegovina, unde raguzanii socotesc triburile de la Trebinje, Ljubinje și Gačko între cele Valahe. Locuitorii acestor părți se numeau pe sine Romani după mărturisirea geografului venețian Negri”⁶.

Precizări cu privire la prezența românilor în Serbia făcute înainte de anul 1900 găsim și la autorii sârbi înșiși. Astfel, V. Karić în cartea sa intitulată *Serbia*, tipărită la Belgrad în 1887, fixa cronologic așezarea românilor în țara sa în jurul anului 1481, fiind din acest punct de vedere o excepție printre compatrioții săi în rândul cărora era larg răspândită teoria conform căreia românii ar fi venit în Serbia după secolul al XVII-lea; ba chiar într-un pasaj, Karić afirma că la sosirea pe teritoriul ce avea să devină marea lor patrie, sârbii ar fi găsit aici o „populație rustică română” cu care ar fi angajat o luptă pentru supremație terminată cu victoria sârbească și cu asimilarea acestei populații băștinașe, asimilare petrecută înainte de cucerirea otomană⁷. Un alt autor sârb preocupat de prezența românilor în țara sa a fost Tihomir Djordjević; în broșura acestuia *Kroz naše rumuna (Printre românii noștri)* se găsesc destule pasaje supărător de tendențioase, injurioase chiar: George Vâlsan mărturisea că nu-i fusese niciodată dat să citească acuzații atât de grosolane la adresa românilor ca în lucrarea lui Djordjević⁸. Dar, chiar la începutul expunerii sale, Djordjević recunoaște: „Eu știu că mulți dintre înapoiații noștri patrioți vor obiecta că fac cunoscut străinătății pe românii din Serbia și că adevărul asupra românilor din Serbia ar putea atrage preocupări față de aceștia, ceea ce e un mare pericol. Poate că aceasta se va și întâmpla, dar și fără aceste rânduri ale mele, o lume întreagă știa că sunt români în Serbia”⁹. Lucrarea autorului sârb furniza informații asupra unui recensământ efectuat în Serbia la 1850, când se publicaseră date privind existența pe cuprinsul statului vecin a 828.999 de sârbi și 104.343 de români, cifre pe care Djordjević le comenta ca fiind destul de exacte¹⁰. Datele menționate coincideau în general cu rezultatele primului recensământ sârb, cel din 1846, unde îi aflăm și pe locuitorii comunităților

---

⁶ Cosntantin Jireček, *Staat und Gesellschaft in mittelalterlichen Serbien*, Wien, I, 1912, p. 154 și urm.

⁷ Vezi comentariile privind teoriile autorului sârb la Gheorghe Zbucă, *Românii timoceni. Destin istoric și documente*, Editura DC promotions, 2005, p. 225.

⁸ Tihomir Djordjević, *Kroz naše rumuna (Printre românii noștri)*, Beograd, 1913

⁹ *Ibidem*, p. 4

¹⁰ *Ibidem*, p. 7

românești care, se preciza în text, erau așezați în patru districte din regiunea Timoc-Morava, anume Kuprija, Krajna (Craina), Požarevac și Crnareka (sau Timoc)¹¹. În anul 1916, etnograful bulgar Stojan Romansky de la Universitatea din Sofia a efectuat în Timocul sârbesc o temeinică cercetare de teren din care a rezultat un studiu¹², am putea spune, cu atât mai prețios cu cât cercetătorul bulgar manifestase o totală lipsă de simpatie la adresa românilor. Romansky a corectat afirmațiile profesorului german Weigand (care stabilise anterior existența în Morava-Timoc a unui număr de 83 de sate românești) oferind date despre 151 de sate cu populație integral românească și alte 42 de localități mixte româno-sârbe¹³. În plus, etnograful bulgar a demonstrat inexactitatea statisticilor oficiale sârbești de la sfârșit de secol al XIX-lea și început de secol al XX-lea, în sensul existenței unui număr mult mai mare de români în zona Timoc-Morava. Cât despre vechimea așezării populației românești pe aceste meleaguri, Romansky prelua integral teoria sârbească potrivit căreia românii și-ar fi făcut simțită prezența aici de-abia începând cu ultimii ani ai secolului al XVII-lea când, în urma sângeroaselor conflicte regionale, zona Moravei și Timocului se golise de populația sârbo-bulgară; ulterior, conform aceleiași teorii, printr-un spor natural datorat natalității însoțit de o permanentă imigrație din nord, această zonă a căpătat un caracter pur românesc.

O bună parte a autorilor români din secolul al XIX-lea a trecut sub tăcere chestiunea timoceană. Ca motivație s-ar putea invoca lipsa izvoarelor istorice, impediment capital în orice cercetare. Începuturile le aflăm, din nefericire, sporadice și vagi, în opera unui Dimitrie Cantemir și ulterior, în secolul al XIX-lea, la Bălcescu și Kogălniceanu. Au existat și scrieri care au ignorat total problema prezenței românilor în Timoc, cum a fost, de exemplu pamfletul *Românii din Peninsula Balcanică*, București, 1885 în care autorul, N. Papilian, a prezentat, sumar de altfel, doar situația comunităților aromânești din provinciile europene ale Imperiului Otoman. Alți autori au făcut referiri tangențiale la românii din Balcani.

M. G. Obedenaru într-o lucrare tipărită la Paris în aceeași perioadă făcea o mențiune despre „... le nombre des Roumains en Bulgarie et dans la Dobroudja (provinces turques) 80.000¹⁴. G. Brătianu în cartea sa despre panslavism, editată tot la Paris în 1877, preciza: „Ainsi, pour n'en citer que un exemple, la Bulgarie, qui compte 4,500,00 âmes, est habitée non seulement par les Bulgares, mais la moitié de sa population de campagne est composée de Turcs, Roumains, Grecs, Circassiens, Arménens, Albanais, Serbes, Juifs, etc”¹⁵.

---

¹¹ Florea Florescu, *Românii din Iugoslavia. Istoric și evoluție demografică*, în „Timocul”, anul VIII, caiet I, 1941, p. 19. Vezi și Gheorghe Zbucă, op. cit., p. 32.

¹² Stojan Romansky, *Rumunite meždu Timok i Morava (Românii dintre Timoc și Morava)*, în makedonski pregled, Sofia, anul II, 1926, p. 139-225. Dată fiind importanța sa, studiul a fost reprodus integral în „Timocul”, București, anul II, nr. 3-7 (martie-iulie) 1935, din care cităm și noi.

¹³ *Ibidem*, p. 9

¹⁴ M.G. Obedenaru, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes*, Ernest Leroux Editeur, Paris, 1876, p. 373

¹⁵ G. Brătianu, *Le panslavisme et ses dangers pour L'Europe*, E. Dentu Libraire Editeur, Paris, 1877, p. 30

Tot pe atunci, în 1878, Nifon Bălășescu estima că în Bulgaria, mai precis de-a lungul Dunării, în Dobrogea de sud și în regiunea Isker, se aflau 150 de sate românești totalizând o populație de circa 200.000 locuitori¹⁶. Situația în domeniul istoriografic se îmbunătățește vizibil odată cu intrarea în secolul al XX-lea, când încep să apară contribuții care pun bazele unei cercetări științifice naționale în privința românilor timocenii. Ne referim în primul rând la monografia lui C.S. Constante (Delatimoc) despre românii din Serbia, apărută în 1907, prima tentativă românească de prezentare științifică a chestiunii timocene¹⁷. Deși marcată de o vizibilă tentă naționalist-sentimentală inerentă epocii, lucrarea lui C.S. Constante este importantă deoarece fixează o sumă de date esențiale ale problemei timocene care vor deveni ulterior jaloane de referință ale istoriografiei române. Astfel, el afirma că românii din Timoc formau o masă omogenă de circa 300.000 de indivizi localizați în zona cuprinsă între râurile Morava, Timoc și Dunăre, anume în districtele Craina (Krajna), Morava, Požarevac și Timoc (Cuprija): în aceste patru districte autorul stabilea existența unui număr de 542 de sate dintre care 165 aveau o populație curat românească. Combătând teoria sârbească, Constante considera că românii din Valea Timocului puteau fi considerați drept locuitori de obârșie ai acestei regiuni, ei rezistând vicisitudinilor istoriei până în secolul al XIV-lea, când au primit în sânul lor un aport masiv de imigrație românească din nordul Dunării¹⁸. Acestei teorii aveau să se ralieze ulterior și alți cercetători români. Astfel, în 1912, G. Giulea, pe baza unor studii de toponime efectuate pe teren, trăgea concluzia că românii erau cei mai vechi locuitori ai regiunii timocene¹⁹. Tot atunci, cercetarea etnografică și toponimică întreprinsă de L.T. Boga, atrăgea atenția asupra caracterului pronunțat bănățean al limbii vorbite de românii timocenii²⁰. Cele două studii inaugura un nou capitol în știința românească despre românii din Timoc, cel lingvistic, poate încă mai important decât cel istoric, întrucât avea posibilitatea de a impune argumente vizibile, evidente și foarte greu de combătut. Preluând ulterior această cercetare, Sextil Pușcariu demonstra că numele mai multor cursuri de apă, munți și dealuri precum Periș, Migiora, Vlahovo, Mergelat, Vlaško Polje, Ursulica, Singurica, etc. din districtele sârbești Kruševac și Kučevo aflate în perimetrul zonei timocene dovedeau așezarea masivă a vlahilor în această regiune în evul mediu²¹.

---

¹⁶ „la Bulgarie comprenat tante la rive droit du Danube, la Dobroudja et le district d'Isker, environ 150 villages... 200,000 âmes” (preluat de la N. Densușianu, *L'élément latin en Orieint*, București, 1878).

¹⁷ C.S. Constante (Delatimoc), *Românii din Serbia. Monografie etnică și statistică*, București, 1907

¹⁸ Teoria era reluată și completată într-o contribuție ulterioară a autorului, *Românii din Valea Timocului și a Moravei*, București, 1929.

¹⁹ G. Giulea, *Românii din Serbia*, în „Anuarul de geografie și antropogeografie”, București, anul II, 1911-1912, reprodus integral în culegerea de izvoare *Românii din Timoc*, vol. I., p. 161-171.

²⁰ L.T. Boga, *Românii din Serbia*, în „Anuarul de Geografie și Antropogeografie”, anul II, 1911-1912, reprodus în culegerea *Românii din Timoc*, vol. I, p. 177-190.

²¹ Sextil Pușcariu în *Etudes de linguistique roumaine*, Imprimeria Națională, București, 1937, p. 63

Înainte de Primul Război Mondial, George Vâlsan în studiul său *Românii din Serbia*, demonstra cu binecunoscuta sa rigoare că românii timoceni reprezintă o prelungire naturală, firească a elementului românesc nord-dunărean, ei formându-se și evoluând în mod unitar cu frații lor de peste fluviu, deoarece Dunărea nu a reprezentat niciodată o barieră de separare a neamului românesc²². Reluând tema în 1928, George Vâlsan observa că, avându-se în vedere unitatea geografică indisolubilă a ținuturilor Porților de Fier, teza unei imigrații românești recente în Serbia nu avea consistență, întrucât cine a locuit partea masivului muntos aflată la nord, a locuit și partea aflată la sud de Dunăre, fluviul nefiind, în această privință, o piedică²³. Dimpotrivă, Dunărea a înlesnit circulația transversală pe valea sa. Întreaga evoluție istorică, încheie autorul, demonstrează că ținutul Timocului Sârbesc nu a fost sârbesc decât cu numele, stăpânirea statului sârb datând aici de mai puțin de un secol.

Potrivit unui alt studiu al aceluiași autor²⁴, românii au populat neîntrerupt porțiunea de pe malul drept al Dunării cuprinsă între Vidin și râul Timoc, ei formând până la 1878 un lanț continuu de-a lungul fluviului, împreună cu frații lor din Timocul Sârbesc. Cât despre originea lor, Vâlsan credea că aceștia nu provin ca obârșie din vechea populație vlahă a Peninsulei Balcanice, ci aparțin mai degrabă marelui grup carpato-danubian. Excelent cunoscător al aspectelor etnografice, același Vâlsan nota tot aici că românii din zona Vidin (pe care-i cunoscuse îndeaproape) se împărțeau, în funcție de așezarea lor geografică, în pădurenii și dunărenii, primii locuind ținuturile deluroase de la granița bulgaro-sârbă, în vreme ce ceilalți ocupau șesul mănos de lângă Dunăre: pădurenii practicau creșterea vitelor spre deosebire de dunărenii, ocupați în principal cu agricultura. Examinând statisticile oferite de diverși autori cu privire la populația românească din zonele citate, Vâlsan estima numărul românilor din cele două Timocuri, cel sârbesc și cel bulgăresc, la cca. 300.000 de indivizi.

Primele contribuții ale lui Silviu Dragomir²⁵ apar în anii 1922-1924 la Cluj și reprezintă întâia mare tentativă a istoriografiei române de a străpunge bezna reprezentată de evul mediu, mai ales cel timpuriu, pentru istoria românilor din dreapta Dunării. Cercetând așezarea vlahilor în întregul areal al Iugoslaviei de atunci, cuprinzând Dalmația, Croația, Muntenegru, Silviu Dragomir opina, referindu-se la ținutul aflat între Vidin și Morava, că întreaga vale a acestui râu a constituit o veche vatră a vlahilor balcanici;²⁶ primele informații despre aceștia conținute într-o sursă istorică le aflăm în cronica clericului Ansbertus, care însoțise expediția lui Frederic

---

²² George Vâlsan, *Românii din Serbia*, în „Anuarul de Geografie și Antropogeografie”, anul II, 1911-1912, reprodus în *Românii din Timoc*, vol. I, p. 137-161.

²³ *Idem*, *Românii din Serbia*, comunicare prezentată în 1928, publicată postum în „Anuarul Societății Regale Române de Geografie”, București, anul LVI (1937), p. 14-18.

²⁴ *Idem*, *Românii din Bulgaria și Serbia*, în culegerea editată împreună cu C. Arion, *România și popoarele balcanice*, București, 1913, p. 60-65. vezi și A. Andrei, *Românii din Bulgaria și Serbia înfățișați la 1913 de profesorul G. Vâlsan*, în „Timocul”, anul IX, caietul I, 1942, p. 16-17.

²⁵ Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia în secolele XII-XV*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, I, Cluj, 1921-1922, p. 279-299, respectiv *Vlahii și morlacii. Studiu din istoria românismului blacanic*, Imprimeria Bornemisa, Cluj, 1924

²⁶ *Ibidem*, p. 33-34

Barbarossa prin spațiul balcanic spre Constantinople în anul 1189. Așezările românilor din Serbia, susține Silviu Dragomir, se aflau într-o permanentă legătură cu acelea ale vlahilor din Bulgaria prin regiunea muntoasă situată la vest de Pcina și de râul Morava²⁷. După autor, elementul românesc din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice se împărțea în două grupuri mari: unul răsăritean, cuprinzând comunitățile românești din Bulgaria și altul apusean, ce includea pe vlahii din Serbia, Bosnia, Herțegovina și Croația-Dalmația. Aceste două grupuri erau, cu toate acestea, într-un contact neîntrerupt datorat așezărilor vlahe din valea Timocului și Krajna, situate la frontierele Serbiei și Bulgariei medievale²⁸.

Existența acestei zone de contact timocene, caracterizată atât prin prezența compactă a populației românești, cât și prin absența satelor bulgărești și sârbești, îl determina pe Sextil Pușcariu să emită ipoteza (preluând o teorie a lingvistului olandez Van Wijk) conform căreia românii de aici, stabiliți între bulgari și sârbi, ar fi jucat un rol decisiv în separarea slavilor de sud în două grupuri lingvistice distincte²⁹.

Sintetizând rezultatele investigațiilor efectuate până atunci, cercetarea românească din anii 30 ai secolului trecut ajungea la concluzia că poporul român s-a format pe o arie spațială unică, atât în nordul cât și în sudul Dunării: în acest sens, lucrările de specialitate indicau în mod frecvent o regiune aflată la sud de Dunăre care îngloba în mod cert Valea Timocului. Astfel, Alexandru Rosetti scria în prima ediție a tratatului său de istorie a limbii române: „Limba română s-a format pe un teritoriu întins nord și sud dunărean ce cuprindea, în partea lui meridională, bazinul vestic al Drinei, la sud de Skopje și sud-vestul Bulgariei, regiunea de-a lungul Dunării înspre mare, Banatul, regiunea romanizată din Ardeal și Oltenia, sau cu alte cuvinte provinciile Moesia Superioară și Inferioară, Dacia și Panoniainferioară”³⁰. Același Rosetti preciza, în ediția a doua a lucrării citate că, încă din primele secole ale așezării slavilor în Peninsula Balcanică, între grupul de populație sârbă și cel de populație bulgară a existat un teritoriu-enclavă unde se vorbea o limbă de tip romanic³¹. Înscriindu-se pe linia unor preocupări similare, C. Grofșoran, aborda chestiunea satelor vlahe situate între Drava și Sava, despre care au existat mențiuni încă de la 1630, examinând organizarea acestora consfințită într-un statut reprodus în text³². O lucrare de sinteză care a umplut un gol în istoriografia noastră a fost și monografia lui C. Noe și M. Popescu Spineni, despre românii din Bulgaria, tipărită în ajunul izbucnirii celui de-al II-lea război mondial³³. Un merit aparte al lucrării a

---

²⁷ *Ibidem*, p. 106. Studiul său din 1922 citat mai sus conținea descrierea amănunțită a așezărilor locuite de români în Serbia Evului Mediu.

²⁸ *Idem*, *Vlahii și morlacii*, p. 106-107. După câteva decenii, Silviu Dragomir publica o sinteză cuprinzătoare a cercetărilor sale: *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Editura Academiei, București, 1959.

²⁹ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 63

³⁰ Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române. II. Limbile balcanice*, București, 1938

³¹ *Idem*, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Ediția a doua, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, vol. I, p. 216

³² G. Grofșoran, *În țara dacilor*, în „Revista Institutului Banat-Crișana”, anul VIII (1940), 6, nr. 27, p. 1-12

³³ C. Noe, M. Popescu Spineni, *Les Roumains de Bulgarie*, Ramuri, Craiova, 1939

fost folosirea de către autori a surselor bulgărești de informații, greu accesibile la acea dată cercetării românești. Prin utilizarea acestor surse, în special a situațiilor statistice oficiale publicate în țara vecină, C. Noe și M. Popescu-Spineni au dorit să demonstreze, între altele, că autoritățile bulgare de dinainte de 1939 au dezavantajat net minoritatea românească, cifrele conținute în statistici privind numărul etnicilor români precum și al satelor locuite de aceștia din urmă fiind inferioare celor reale. Tot în ajunul războiului vedea lumina tiparului o primă contribuție a lui Theodor Trăpcea dedicată românilor din Timoc³⁴, dintr-o serie care avea să se încheie în 1946 printr-o cuprinzătoare sinteză, apărută sub auspiciile Institutului de studii și cercetări balcanice, și care avea să însumeze cea mai mare parte a informațiilor despre românii timoceni disponibile atunci³⁵. În studiul apărut în 1939, Trăpcea cita, între altele, o cronică sârbească anonimă care, relatând despre luptele dintre fiii sultanului Baiazid pentru succesiune, preciza că unul dintre aceștia, cunoscutul Musa, izbutise să recruteze din părțile Imperiului situate în apropiere de Dunăre, o mulțime de adepți „vlahi, sârbi și bulgari”. Acest teritoriu, arăta Trăpcea, adică ținuturile Krajna și Crnareka (Timoc) s-a bucurat sub stăpânirea otomană de o autonomie reală, întrucât era o feudă personală a sultanilor, ceea ce însemna că niciun supus nu avea permisiunea să se stabilească aici: această interdicție, comenta autorul, a contribuit la menținerea intactă a elementului românesc din regiune, aflat la adăpost de slavizare. În același an, savantul George Murnu publica studiul său *Românii din Bulgaria în Evul Mediu*, o pătrunzătoare incursiune în lumea cronicilor bizantine și apusene care îi pomeneau pe vlahii balcanici, de la Choniates (care cita în cronica sa de 34 de ori pe vlahi și numai de 9 ori pe bulgari) și Kekaumenos până la germanul Ausbertus, mărturii care certificau însemnătatea cu totul aparte pe care o dobândiseră vlahii în Bulgaria medievală³⁶.

În anii celui de-al doilea război mondial s-a simțit nevoia unei sistematizări și centralizări a datelor și informațiilor conținute în contribuțiile românești și străine despre chestiunea timoceană și apărute de-a lungul vremii. Astfel au fost editate în 1942-1943 cele trei volume ale culegerii *Românii din Timoc*, îngrijită de C. Constante și A. Golopenția³⁷, un instrument de lucru extrem de prețios, grupând majoritatea surselor istoriografice moderne care au făcut referire la românii timoceni. Volumul I se deschidea cu fragmentul despre români din studiul lui G. Lejean, deja citat, *Etnographie de la Turquie d'Europe* tipărit la Petremans Geographischen Mitteilungen, Gotha, 1861, în care autorul dădea cifra de 104.343 români locuitori ai Timocului Sârbesc, despre care afirma că s-au stabilit aici pentru a scăpa de șerbia cvasi-generală generată de Regulamentele Organice în Țările Române³⁸. Tot aici, întâlnim un fragment din cartea lui A. Ubicini, *Les Serbes de Turquie*, Paris 1865, în care se aflau

---

³⁴ Theodor Trăpcea, *Contribuții la istoria Românilor din Peninsula Balcanică. Românii dintre Timoc și Morava*, București, 1939

³⁵ *Idem*, *Românii dintre Timok și Morava în lumina trecutului lor istoric*, București, 1945, respectiv *Contribuții la istoria Românilor din Peninsula Balcanică. Românii dintre Timoc și Morava*, București, Institutul de studii și cercetări balcanice, 1946

³⁶ George Murnu, *Românii din Bulgaria în Evul Mediu*, București, 1939

³⁷ C. Costante, A. Golopenția, *op. cit.*

³⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 5-8

primele statistici, între care aceea din 1863 care fixa la 122.593 numărul românilor aflați în Timocul sârbesc³⁹. O cifră apropiată, de 127.408 de români trăitori în Timoc este dată de recensământul din 1866, ale cărui date le aflăm integral în articolul sârbului V. Jacšici, tipărit în limba rusă la Petersburg în 1873: despre aceștia, Jacšici afirmă că ei sunt vlahi de același neam cu locuitorii din Valahia și Banat și că ei, vlahii, sunt cel mai numeros popor din Serbia după sârbi dar s-au stabilit aici la finele secolului al XVII-lea, anume după ce sârbii din Timoc conduși de patriarhul Arsenie al III-lea au părăsit regiunea⁴⁰. De asemenea în volumul I aflăm și articolul geografului maghiar Szabo Josef, deja citat, precum și studiul profesorului sârb Dragoljub K. Jovanović *Crna reka. Prilozi za istoriju i etnografiju Srbije (Țarna Rece. Contribuții la istoria și etnografia Serbiei)*, Belgrad, 1883, în care autorul observă că românii timoceni se împărțeau în „ungureni” (denumirea pe care și-au dat-o singuri, deoarece afirmau că vin din Ardeal) și „țărani”, adică, scria, Jovanović, români de obârșie mai veche care s-au stabilit în Krajna probabil după tragica luptă de la Varna⁴¹. Urma articolului lui Emile Picot, *Chants populaires des Roumanins de Serbie*, Paris, 1902, unde aflăm afirmația că fonetica la românii timoceni este identică cu cea a românilor nord-dunăreni, fapt ce reieșea din studierea cântecelor populare de pe cele două maluri ale fluviului⁴².

Studiul filologului german G. Weigand, menționat mai sus, este de asemenea prezent: referitor la vechimea așezării românilor în regiunea Timocului, Weigand era de părere că aceștia au sosit în zonă în valuri succesive, ultimul datând din vremea introducerii Regulamentelor Organice în Țara Românească în 1831⁴³; profesorul german era însă de aceeași părere cu Dragoljub Jovanović, anume că o parte din românii stabiliți în Timoc nu proveneau din Țara Românească, ci din Banat. Volul I al culegerii mai cuprindea studiile, deja citate, ale lui G. Vâlsan, *Românii din Craina Serbiei* (publicat în 1912), G. Giuglea, *Românii din Serbia. Vechime, stratificări etnice*, L.T. Boga, *Românii din Serbia*, Stojan Romansky precum și C. Constante cu *Românii din Valea Timocului și Moraviei* (conferință din 1928). Volumul I se încheia cu statistica regiunii Timoc, din cadrul primului recensământ făcut în 1921, după unificarea Iugoslaviei, precum și cu datele obținute în urma unei anchete întreprinse în lagărele de prizonieri din fosta armată iugoslavă, în aprilie-mai 1942. Volumul II cuprindea notele de călătorie ale geografului austriac F. Kanitz despre Bulgaria dunăreană editate inițial în 1875⁴⁴, articolul lui G. Weigand *Rumänen und Arumunen in Bulgarien*, Leipzig, 1900, G. Vâlsan, *Românii din Bulgaria și Serbia*, menționat mai sus și reluarea monografiei lui Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, București, 1923, text cu virtuți mai degrabă literare decât istorice, dar scris cu mult sentiment și dovedind o bună cunoaștere a realităților locului⁴⁵. Volumul mai cuprindea reproducerea textelor a 10 scrisori ale românilor din zona Vidinului

³⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 10-11

⁴⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 15-42

⁴¹ *Ibidem*, vol. I, p. 59-67

⁴² *Ibidem*, vol. I, p. 71-74

⁴³ *Ibidem*, vol. I, p. 77-91

⁴⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 13-33

⁴⁵ *Ibidem*, p. 69-151

expediate mitropolitului de Blaj, între anii 1867-1882, mărturie emoționantă a legăturilor de suflet dintre frații de același neam așezați de-o parte și de alta a Dunării. În final, volumul III al culegerii lui C. Constante și A. Golopenția includea între filele sale, textul integral al cărții lui Tihomir Djordjević *Printre românii noștri*, amintită mai sus precum și *Memoriul românilor din Serbia*, înaintat Conferinței de Pace de la Paris din 1919 de către reprezentantul românilor timoceni, doctor Atanasie Popovici⁴⁶. Obiectivitatea științifică a autorilor culegerii a permis reproducerea replicii sârbești la memoriul amintit, text întocmit de Tihomir Djordjević, cu titlul *Adevărul asupra românilor din Serbia*⁴⁷, prezentare sintetică a poziției sârbești axată pe teoria că sârbii au fost primii locuitori ai Moravei, Timocului și Banatului, românii nefiind în aceste teritorii decât o prezență tardivă.

Parcursul contribuțiilor istoriografice românești privind tema abordată, apărute înainte de al doilea Război Mondial, permite desprinderea câtorva concluzii. Existența populației românești în Timoc este un fapt de necontestat, singurul aspect controversat reprezentându-l numărul românilor de aici, care a variat uneori de la autor la autor, niciodată însă scăzând sub 150.000 de indivizi, dacă luăm în calcul și Timocul bulgăresc. Absența izvoarelor scrise, mai ales a celor provenind din secolele IX-XII și chiar mai târziu, a reprezentat un serios handicap pentru știința românească. Date fiind contribuțiile, cercetarea textelor de cronici, mai ales bizantine dar și occidentale a reprezentat o sursă de informații, în acest domeniu excelând nume de mare prestigiu științific precum George Murnu sau Silviu Dragomir. Un alt domeniu rodnic l-a reprezentat cercetarea lingvistică pe teren, începută încă din primii ani ai secolului al XX-lea.

Pe baza acestor cercetări s-a formulat teza conform căreia regiunea Timocului și Moravei a făcut parte dintre vetrele de formare ale poporului român, constituind, în același timp, o punte esențială de contact între marele bloc carpato-danubian și comunitățile de aromâni răspândite peste tot în sudul Balcanilor. Deși aparținători, atât din punct de vedere istoric cât și din punct de vedere etno-lingvistic blocului carpato-danubian, precum au dovedit-o studiile pe teren întreprinse încă din primii ani ai secolului al XX-lea, românii timoceni sunt autohtoni pe propriul lor teritoriu, unde au trăit într-o continuitate neîntreruptă.

Istoriografia română antebelică a trasat jaloane fundamentale pentru înțelegerea evoluției istorice a românilor din Valea Timocului, dar cunoașterea mai aprofundată a trecutului acestora continuă să rămână un deziderat actual.

---

⁴⁶ *Ibidem*, vol. III, p. 113

⁴⁷ *Ibidem*, p. 129-147